

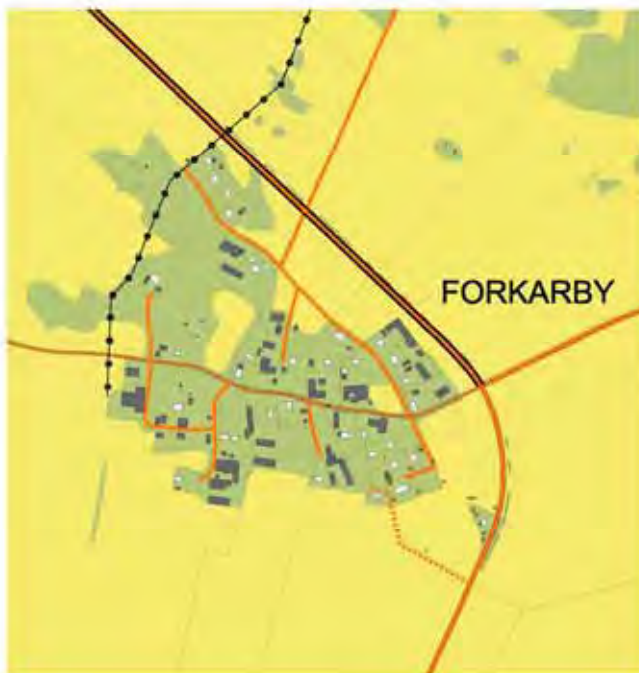
Arkeologisk utredning

Ulva - Bälinge

Gång- och cykelväg

Bälinge socken
Uppsala kommun
Uppland

Malin Gustafsson, Hans Göthberg och Robin Olsson

UPPLANDSMUSEET

2004:17

Arkeologisk utredning

Ulva – Bälinge

Gång- och cykelväg

Bälinge socken
Uppsala kommun
Uppland

Malin Gustafsson, Hans Göthberg och Robin Olsson

Rapport 2004:17, avdelningen för arkeologiska undersökningar

Utgivning och distribution:

Upplandsmuseet
S:t Eriks gränd 6
753 10 Uppsala
Tel 018 – 16 91 00 (vx)
Fax 018 – 69 25 09
www.uppmus.se

© Upplandsmuseet, 2004

Planer: Robin Olsson.

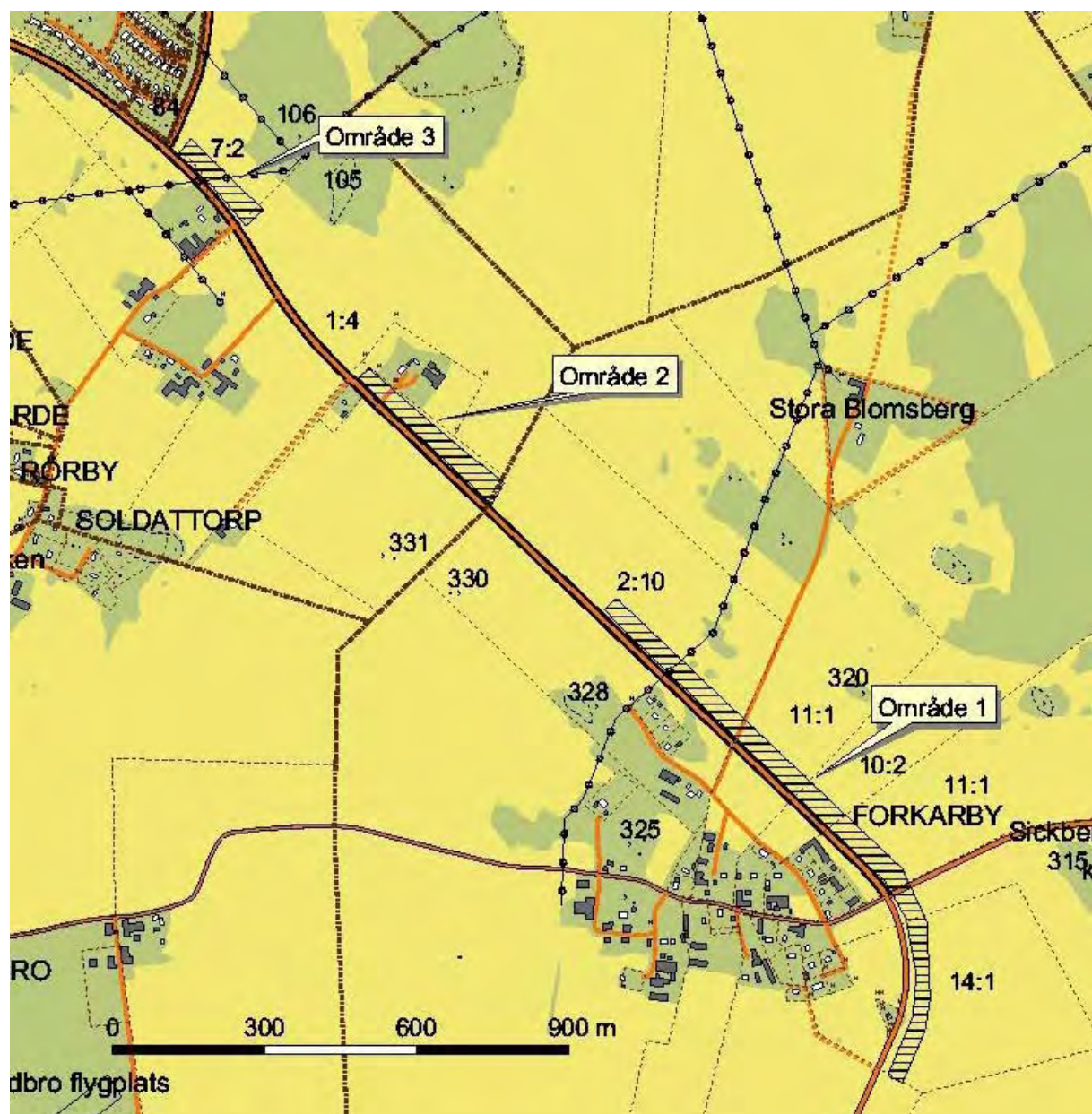
Allmänt kartmaterial: Copyright Lantmäteriverket. Medgivande 507-98-3212

Innehåll

Inledning	4
Bakgrund.....	5
Metod	5
Historiska uppgifter och äldre lantmäterimaterial.....	5
Fornlämningsmiljö.....	6
Arkeologiska undersökningar och fynd.....	6
Resultat av utredningsgrävningen.....	8
Förslag till antikvariska åtgärder	12
Utredningsschakt 344	12
Utredningsschakt 393, 446 och 458	13
Utredningsschakt 470 och 582	13
Sammanfattning.....	14
Referenser	14
Bilaga	15

Inledning

Under juli 2004 genomfördes en arkeologisk utredning längs väg 631, Bälinge socken. Utredningen föranleddes av att Vägverket, som även var kostnadsansvarigt, projekterar en gång- och cykelväg (GC-väg) mellan Ulva och Bälinge. Utredningen utfördes av Malin Gustafsson och Robin Olsson, Upplandsmuseet.

Figur 1. Utsnitt av fastighetskartan med utredningsområdet skrafferat och närbelägna fornlämningar markerade.

Bakgrund

Vid en gemensam besiktning av Upplandsmuseet och Länsstyrelsen den 19 april 2004 konstaterades att det fanns indikationer på fornlämningar eller topografiska indikationer som höjdlägen eller närhet till känd fornlämning i tre områden i vägsträckningen (fig 1). Det största är 1,2 km lång och ligger vid passagen förbi Forkarby, vilket hädanefter kallas Område 1. I dess södra del, söder om korsningen med vägen från Svista observerades skärvsten på en svag förhöjning i åkermarken. Längre norrut i Område 1 passeras platsen för en borttagen skärvstenshöj, nr. 382 och längst i nordväst finns en markant avgränsning av en höjdsträckning.

Vid Rörby finns två mindre områden med indikationer på fornlämningar. Område 2 utgörs av en skärvstensförekomst i åkermark. I närheten av denna finns uppgifter om påträffade härdar, nr. 297. Område 3 ligger slutligen i en hästhage och ansluter till ett område där ett lager av kulturlagerkaraktär har påträffats vid en tidigare arkeologisk undersökning.

Metod

Efter den inledande besiktningen genomfördes en schaktgrävning inom Områdena 1 och 2. Sammanlagt grävdes 22 schakt inom de båda områdena. Dessutom grävdes tre schakt i slänten sydväst om Område 2. Schakten och de anläggningar samt lager som framkom dokumenterades med totalstation. Inga anläggningar grävdes, men alla beskrevs (se bilaga).

Historiska uppgifter och äldre lantmäterimaterial

Stråket för gång- och cykelvägen berör ägorna till byarna Forkarby och Rörby. De äldsta skriftliga belägen är från 1291 "Førikarlaby" respektive 1316 "Rørby". Under 1500-talet bestod de av 22 respektive 9 gårdar (DMS 1982 s. 46f, 64). Båda byarna avviker genom sin storlek mot flertalet byar i Uppland. Forkarby tillhör för övrigt de absolut största byarna och var bara något mindre än Gamla Uppsala by (Rahmqvist 1986).

Inom Forkarbys ägor ligger Område 1. En jämförelse med äldre kartmaterial visar att sträckningen av den befintliga vägen från Ulva genom Forkarby till Bälunge nästan helt och hållet har lagts i det som tidigare var åkermark. Den äldre vägsträckningen finns kvar inne i Forkarby by och för övrigt var denna sträckning i bruk under 1950-talet att döma av den äldre ekonomiska kartan från 1952. Det är enbart längst i söder inom Område 1 där den äldre vägsträckningen sammanfaller med dagens. Kartan över laga skiftet från 1836-37 visar att det invid vägen i detta parti fanns en backstuga, vilken kan ha varit en föregångare till dagens bebyggelse väster om dagens vägsträckning. Det är också det enda tecknet på äldre bebyggelse i anslutning till GC-vägen. Omedelbart öster backstugan fanns ängsmark ännu under 1830-talet enligt kartan över laga skiftet. Denna ängsmark ingick i en större sammanhängande äng som sträckte sig från Forkarby till Ulva vid Fyrisån. Under 1800-talet användes den dessutom delvis som slåtterhage samt började odlas upp

till åker. Invid Forkarby och längre norrut dominerade åkermark enligt kartan för det laga skiftet. Kartan visar att det fanns mycket få impediment i stråket för den blivande GC-vägen.

För Rörbys del visar en storskifteskarta från 1769 att nuvarande vägen mellan Forkarby och Bälinge i stor utsträckning följer den gamla sträckningen. Norr om landsvägen fanns åkermark, både inom Område 2 och 3.

Vid Område 2 är sträckningen för landsvägens idag identisk med sträckningen 1769. Häradskartan från 1861-64 visar en gård norr om vägen, som har utflyttats efter laga skifte. En skillnad mot dagens bebyggelse är att gården 1864 skall ha legat längre söderut och därmed närmare vägen.

Vid Område 3 har landsvägens äldre sträckning gått söder om den befintliga vägen i den östra delen, för att i den västra delen ha gått strax norr om befintlig väg. Vägens äldre sträckning har varit i bruk ännu 1952 att döma den äldre ekonomiska kartan.

Fornlämningsmiljö

Området mellan Ulva och Bälinge samhälle domineras idag av åkermark. Bevarade fornlämningar finns på större eller mindre backar eller impediment. Vid Forkarby finns ett gravfält, nr. 328 och flera spridda gravar, bl.a. nr. 315, 320, 325. I sträckningen för den befintliga vägen finns uppgifter om en skärvstenshö, nr. 382 på ett mindre impediment, som sannolikt har tagits bort i samband med bygget av den nuvarande vägen.

Vid Rörby i den närmaste omgivningen till vägen finns gravfältet nr 105, enstaka gravar nr. 84, 106. Därtill finns en skärvstenshö nr. 331 med anslutande undersökta gravar, samt överplöjda boplatslämningar av olika omfattning, nr. 287, 294, 297. Dessutom finns runstenen nr. 330 och en runsten inom gravfältet nr. 105.

Sammantaget är frekvensen synliga fornlämningar ovanligt låg, i beaktande av att både Rörby och Forkarby har varit ovanligt stora med uppländska förhållanden mätt, och att åkermarken arealmässigt dominerar. Troligen avspeglar detta en hög bortodling av fornlämningar.

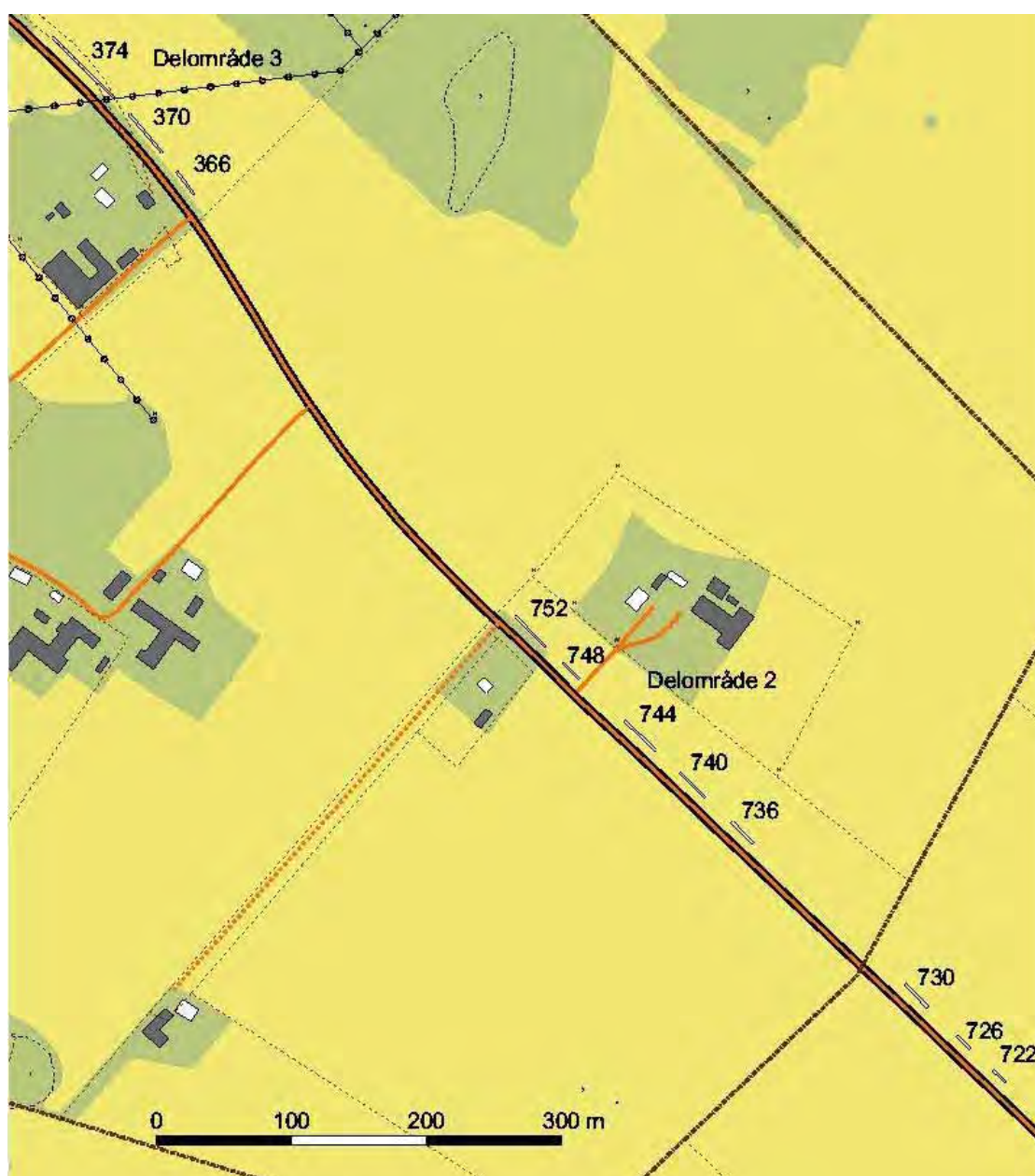
Arkeologiska undersökningar och fynd

I den västligaste delen av GC-vägens sträckning har en arkeologisk undersökning gjorts i samband med anläggning av VA-ledningar mellan Bälinge och Lövstalöt. Vid denna påträffades två diffusa kulturpåverkade lager med sot, kol och inslag av mycket små fragment av bränd lera. De var upp till 0,5 m tjocka. Lagren tolkades som rester av eller infiltration från äldre odlingslager (Fagerlund 1998 s. 36).

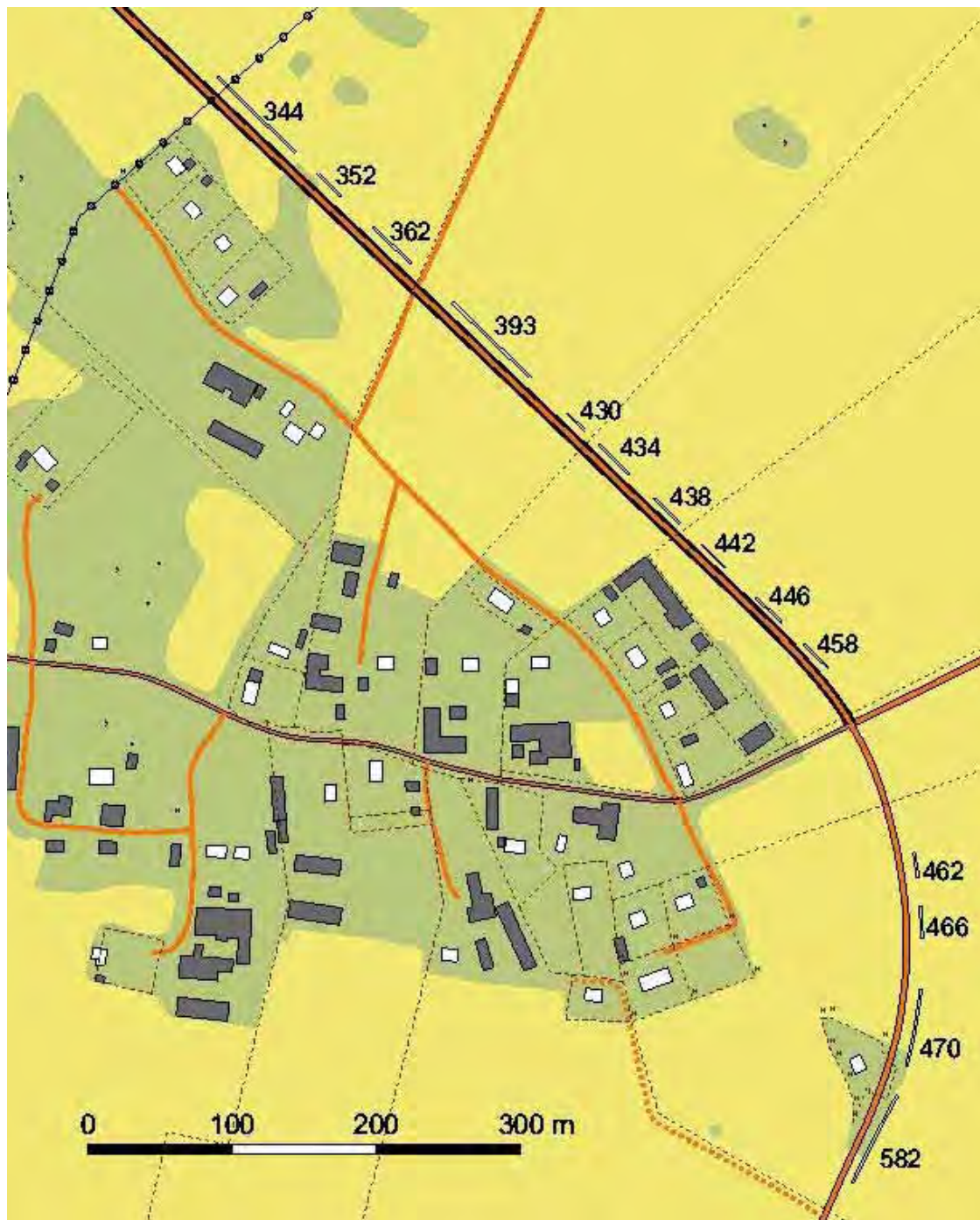
Fynd av förhistorisk karaktär har påträffats på både Forkarbys och Rörbys ägor. På Forkarbys ägor har två spiralvridna halsringar av brons upphittats (UMF 997, 998) (Klingspor 1877 s 243 f.). Möjligen kan ytterligare fyra bronshalsringar av likartad karaktär komma från Forkarby (UMF 1000, 1001, 1002, 1003). Dessutom finns uppgifter om att en hängkupa eller hängkärl av brons har upphittats i Bälinge. Enligt uppgift har den upphittats tillsammans med halsringar, vilket

skulle kunna innebära att även detta fynd härrör från Forkarby (UMF 1006). Vid Forkarby har också en skafthålsyxa påträffats (UMF 15). Fyndplatsen för ingetdera av fynden kan lokaliseras närmare än till byns ägor.

Vid Rörby har ett lerkärl med kol och brända ben (UMF 1126) påträffats tillsammans med en torne till ett spänne. Fynden hittades vid grundgrävning 1865 på Rörby gårde vid landsvägen mellan komministergårdarna. Häradskartan från 1861-64 visar att det fanns komministerbostäder både i Rörby och vid Bälunge kyrka, men vare sig denna eller ekonomiska kartan visar någon förekomst av bebyggelse mellan dessa platser. Fyndplatsen kan därför inte lokaliseras närmare än i det nämnda stråket. Från Rörby finns ytterligare en uppgift om fynd av ett spänne av brons, troligtvis med järnåldersdatering (UMF 1163).

Figur 2. Utsnitt av fastighetskartan med schakt inom områdena 2 och 3 markerade.

Figur 3. Utsnitt av fastighetskartan över Forkarby med schakt inom område 1 markerade.

Resultat av utredningsgrävningen

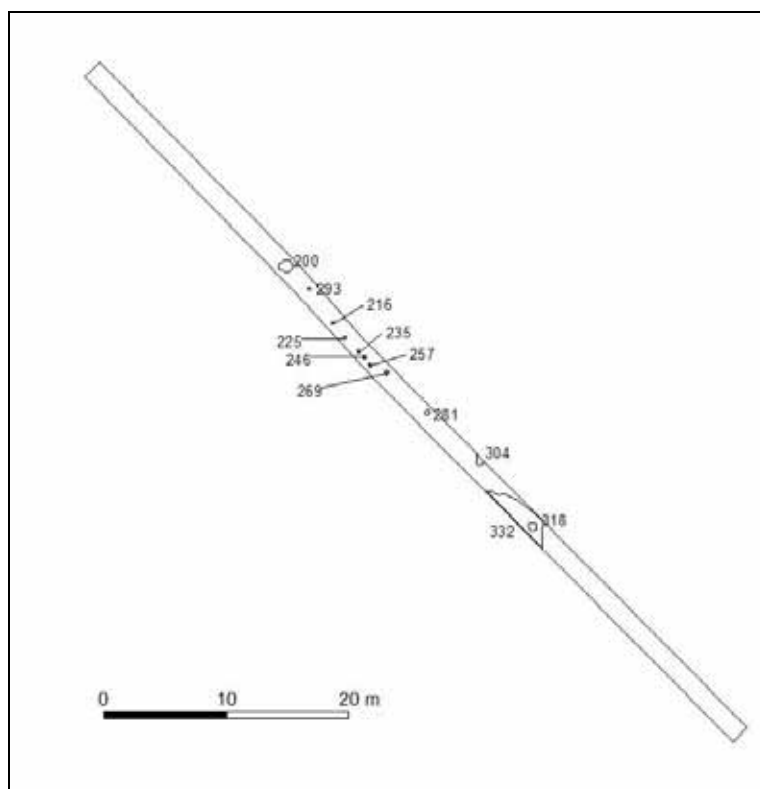
Schaktningsgrävning genomfördes över en ca 2,4 kilometer lång sträcka längs med väg 631. Sammanlagt grävdes 26 schakt.

Lämningar av förhistoriska boplatser kunde konstateras på flera platser längs vägsträckningen. Längst i norr, i hästhagen, drogs tre schakt (område 3). Här påträffades endast en anläggning, en härdrest (A378, schakt 374) som var dåligt

bevarad. I detta område påträffades också ett tjockt lager, upp mot 0,5 meter tjockt, vilket troligtvis överensstämmer med ett tidigare iakttaget lager på platsen. Vid utredningen iaktogs en bit rödgods i lagret, vilket antyder att åldern inte är märkvärdigt hög. Lagret kan troligen tolkas som ett äldre odlingslager. Troligen var det samma lager som observerades vid undersökningen 1992 (fig 2).

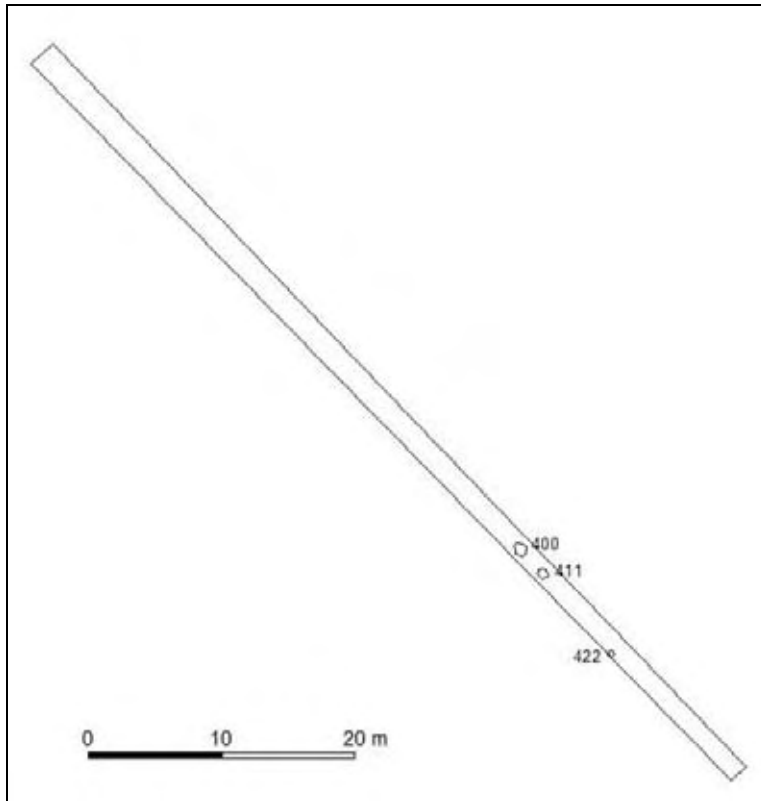
I området i höjd med Rörby gård (område 2) drogs åtta schakt och inga spår av fornlämningar kunde iaktas i detta område (fig 2).

En bit söderut började på krönet vid infarten till Blomsbergs gård det långa område 1 (fig 3). Inom detta område grävdes 14 schakt, och boplatzlämningar kunde iaktas i sex av dessa. På krönet, i schakt 344, fanns en koncentration av anläggningar bestående av stolphål, härdar och mörkfärgningar av mer odefinierbar karaktär samt ett möjligt kulturlagerområde (fig 4). Fem eller möjligen sex av stolphålen tycks ingå i en konstruktion, då de ligger i en rad. I det möjliga kulturlagret kunde bränd lera observeras.

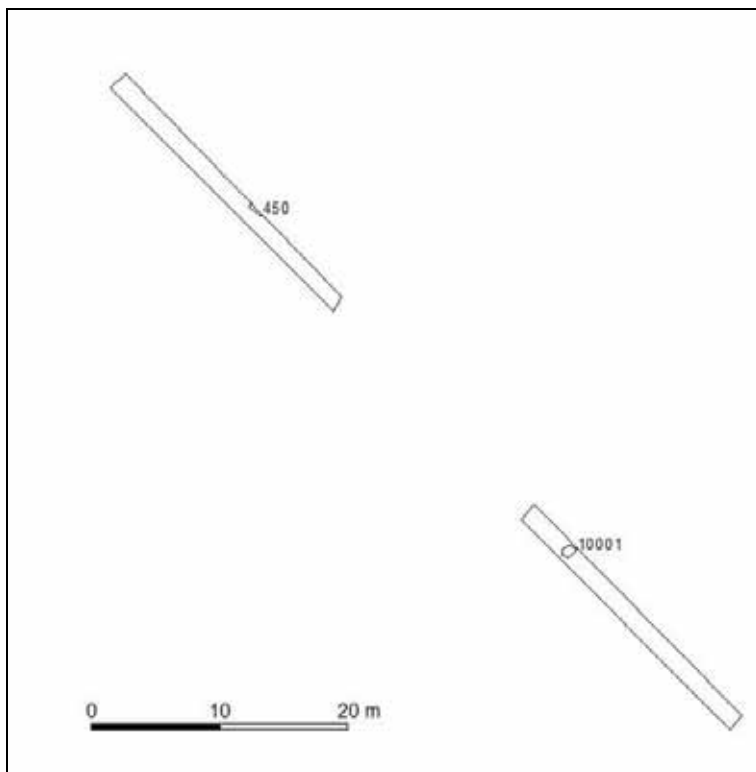

Figur 4. Område 1. Schakt 344 med anläggningar markerade.

Mer spridda anläggningar fanns sedan i schakten mellan infarten till Blomsbergs gård och Svistavägen (figur 5-6). Här fanns en härd och fyra mörkfärgningar som inte närmare kunde definieras.

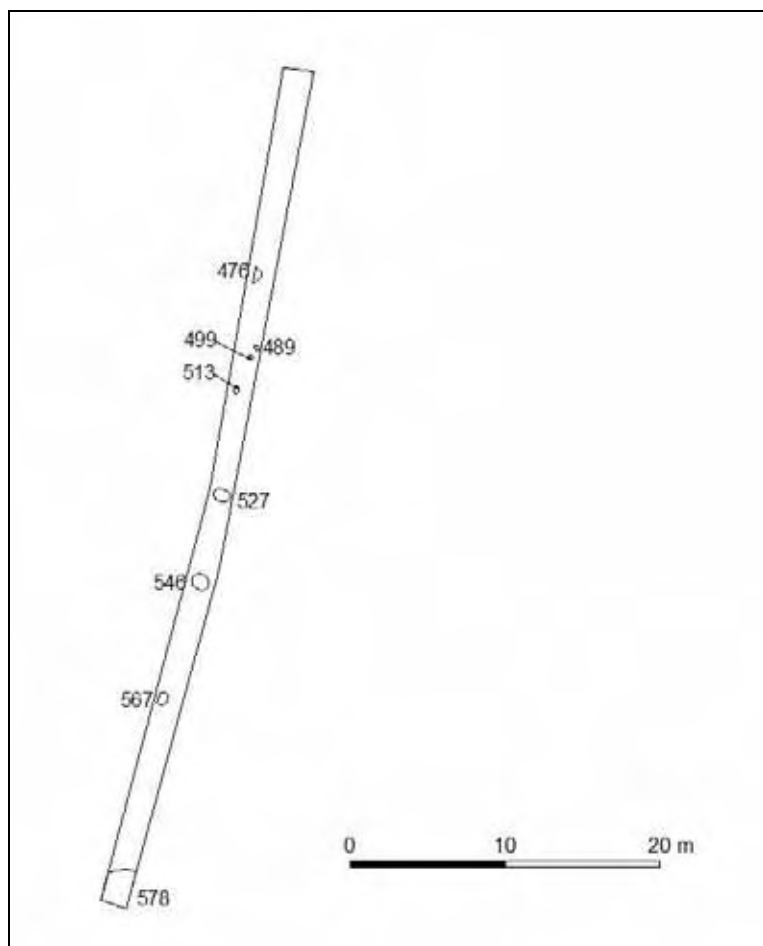

Figur 5. Område 1. Schakt 393 med anläggningar markerade.

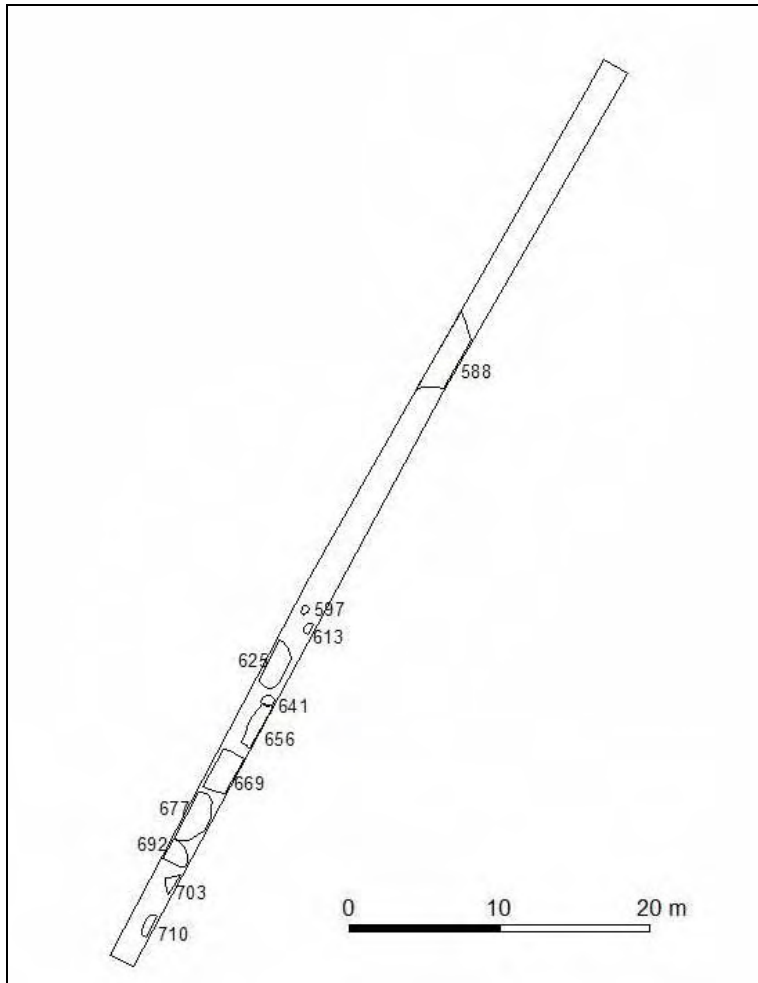
Figur 6. Område 1. Schakt 446 och 458 med anläggningar markerade.

Det sista området med boplotsindikationer var beläget längst i söder och här fanns anläggningar i de två sydligaste schakten (fig 7-8). Här fanns ett flertal härdar, några stolphål, mörkfärgningar, lager och tegelugnar. Ett av stolphålen (A489) hade en mycket kraftig förekomst av lerklining i ytan och bränd lera förekom över ett stort område i denna del, såväl i anläggningar som i lager.

Figur 7. Område 1. Schakt 470 med anläggningar markerade.

Allra längst söderut påträffades tre troliga tegelugnar, A656, A703, A710 (fig 8). De hade alla åtminstone delar av den brända lerväggen synlig i ytan. Schaktet var för smalt för att se mer än delar av ugnarna, men de påminner mycket om ugnar men tidigare undersökt ibland annat Bålsta och Kättsta (Franzén et al 1996; muntlig uppgift Malin Gustafsson). I anslutning till ugnarna fanns flera svårtydda lager av vilka några kan tänkas utgöra fler tegelugnar, trots att ingen bränd vägg kunde ses. Det kan också vara fråga om kulturlager. I samma område fanns även ett antal härdar, A597, A613, A641. Hela schaktet där tegelugnarna påträffades var fullt med tegelkross, vilket helt sannolikt har samband med tegeltillverkningen.

Figur 8. Område 1. Schakt 582 med anläggningar markerade.

Förslag till antikvariska åtgärder

Inom det utredningsgrävda området för GC-vägen mellan Ulva och Bälinge påträffades fornlämningar inom två områden, dels längst i söder, i schakten 470 och 582, och dels i anslutning till vägen mot Blomsbergs gård, i schakten 344, 393, 446 och 458. Inom dessa områden blir därför ytterligare antikvariska åtgärder aktuella inför de fortsatta arbetena för gång- och cykelvägen. Nedan presenteras det förslag till åtgärder som Upplandsmuseet anser nödvändiga. Det slutgiltiga beslutet fattas av kulturmiljöenheten vid länsstyrelsen i Uppsala län. De föreslagna slutundersökningsområdena längd har angetts. Områdenas bredd är beroende av hur brett arbetsområdet för gång- och cykelvägen blir.

Utredningsschakt 344

Inom detta område kunde boplatzlämningar iakttas på två platser. I ett område fanns en relativt kraftig koncentration av anläggningar inom ett begränsat område med bland annat stolphål och härदार. Eftersom stolphålen låg i en prydlig rad är

det sannolikt att de hör till en huskonstruktion. Inom detta område bör en slutundersökning av boplatser inom vägarbetsområdet göras. Området där boplatser påträffats är cirka 50 meter långt.

Utredningsschakt 393, 446 och 458

Ytterligare ett område med anläggningar fanns söder om detta område. Här låg de fem anläggningarna väldigt glest, utspridda på ett närmare 300 meter långt område. Här föreslås en slutundersökning av de två ytor där anläggningarna framkom. På grund av den låga anläggningsfrekvensen i dessa schakt föreslås att endast en extensiv insats genomförs i detta område.

Utredningsschakt 470 och 582

Inom området fanns såväl förhistoriska boplatser i form av stolphål, härdar och lager som mer sentida tegelugnar inom ett begränsat område av cirka 150 meter. Inom detta område bör en slutundersökning genomföras.

Figur 8. De föreslagna slutundersökningsområdena skrafferade. Siffrorna anger vilka utredningsschakt som avses.

Sammanfattning

Med anledning av en planerad gång- och cykelväg mellan Ulva och Bälinge, genomförde Upplandsmuseet under sommaren 2004 en arkeologisk utredning inom tre områden för den nya vägsträckningen. Undersökningarna berörde till största delen åkermark men även en hästhage omfattades av schaktningarna.

Undersökningen skedde i form av grävning av sökschakt med maskin. Undersökningen resulterade i att 38 anläggningar påträffades, grovt fördelat på tre områden. Anläggningarna bestod av stolphål, härदार, mörkfärgningar, lager och tegelugnar. I ett område låg stolphålen i en rad, vilket gör att man kan anta att de tillhör en huskonstruktion.

Referenser

Kartor

Lantmäteriverket, Gävle
Lantmäteriakter, Bälinge sn.
Rörby
Storskifte 1768 B10-54:1

Lantmäterimyndigheten Uppsala
Lantmäteriakter, Bälinge sn.
Forkarby
Laga skifte 1836-37 akt 208

Litteratur

- DMS 1982*. Det medeltida Sverige. Band 1 Uppland. 3 Tiundaland, Bälinge, Norunda, Rasbo. Ferm, O, Rahmqvist, S & Westin, G T. Rahmqvist, S (red). KVHAA.
- Fagerlund, D. 1998*. VA-ledning Bälinge-Lövstalöt. Arkeologisk undersökning, Bälinge socken, Uppland. (Riksantikvarieämbetet, UV-Uppsala 1997:30).
- Franzén, B-M., Göthberg, H. och Karlenby, L. 1996*. Arkeologi på vägundersökningar för E18. Bålsta och Brunna-järnåldersbygd. Riksantikvarieämbetet, UV-Uppsala, rapport 1996:11. Stockholm
- Klingspor, C A (red). 1877*. Bidrag till Upplands beskrivning. I: Upplands fornminnesförenings tidskrift VI. Uppsala
- Rahmqvist, S. 1986*. Gamla Uppsala by – Upplands största. I: Från Östra Aros till Uppsala. En samling uppsatser kring det medeltida Uppsala. Cnattingius, N. & Nevéus, T. (red). (Uppsala stads historia VII). Uppsala.

Bilaga

Schakt- och anläggningslista (från norr till söder)

Schakt 374. Längd 65,5 m, area 121,5 m².

A378, härd. Oval, 0,69 x 0,48 m stor. Skärvig sten i ytan.

A391, se ovan

Schakt 370. Längd 39 m, area 74 m².

A391, Kulturlager. Har troligen avsatts i senare tid, då det innehöll yngre rödgods.

Lagret fortsätter även i schakt 374

Schakt 366. Längd 21,5 m, area 35 m².

Inga anläggningar

Schakt 752. Längd 32,5m, area 60,5 m².

Inga anläggningar

Schakt 748. Längd 17,5 m, area 30 m².

Inga anläggningar

Schakt 744. Längd 32,5 m, area 58 m².

Inga anläggningar

Schakt 740. Längd 26 m, area 43,5 m².

Inga anläggningar

Schakt 736. Längd 23 m, area 44,5 m².

Inga anläggningar

Schakt 730. Längd 23,5 m, area 51,5 m².

Inga anläggningar

Schakt 726. Längd 13,5 m, area 23,5 m².

Inga anläggningar

Schakt 722. Längd 13 m, area 22 m².

Inga anläggningar

Schakt 344. Längd 76 m, area 127,5 m².

A200, härd. Rund, 1,10 m stor.

A216, stolphål. Runt, 0,25 m stort.

A225, stolphål. Runt, 0,25 m stort.

A235, stolphål. Runt, 0,25 m stort.

A246, stolphål. Runt, 0,25 m stort.

A257, stolphål. Runt, 0,25 m stort.

A269, stolphål? Runt, 0,33 m stort.

A281, stolphål? Ovalt, 0,41 x 36 m stort.

A293, stolphål. Runt, 0,26 m stort.

A304, stolphål? Ovalt, 0,68 x 0,58 m stort. Bränd lera i ytan
A318, kokgrop? Oval, 0,75 x 0,61 m stor. Skärvig sten i ytan. Svår att avgränsa från lagerresten A332.
A332, kulturlager. Brunrå lera. Bränd lera i ytan.

Schakt 352. Längd 23 m, area 39 m².
Inga anläggningar

Schakt 362. Längd 37 m, area 58 m².
Inga anläggningar

Schakt 393. Längd 75,5 m, area 128,5 m².
A400, härd. Oregelbunden form, 0,98 x 0,75 m stor. Enstaka skärvig sten och bränd lera. Endast härdrest, anläggningen skadades vid avbaningen.
A411, mörkfärgning. Rund, 0,67 m stor. Enstaka sten i ytan.
A422, mörkfärgning, Oval, 0,49 x 0,39 m stor.

Schakt 430. Längd 17 m, area 31 m².
Inga anläggningar

Schakt 434. Längd 29,5 m, area 51,5 m².
Inga anläggningar

Schakt 438. Längd 23,5 m, area 40,5 m².
Inga anläggningar

Schakt 442. Längd 22,5 m, area 43 m².
Inga anläggningar

Schakt 446. Längd 23,5 m, area 42 m².
A450, mörkfärgning. Oregelbunden form, 1,22 x 0,26 m stor. Enstaka bränd lera i ytan. Anläggningen ligger i schaktkanten.

Schakt 458. Längd 23,5 m, area 40 m².
A10001, mörkfärgning. Oval, 1,5 x 1,0 m stor. Obrända ben i ytan.

Schakt 462. Längd 18 m, area 30 m².
Inga anläggningar

Schakt 466. Längd 23 m, area 40 m².
Inga anläggningar

Schakt 470. Längd 55 m, area 84,5 m².
A476, mörkfärgning. Oregelbunden form, 1,22 x 0,26 m stor. Enstaka bränd lera i ytan. Anläggningen ligger i schaktkanten.
A489, stolphål. Ovalt, 0,42 x 0,33 m stort. Någon sten och rätt mycket bränd lera i ytan.
A499, stolphål. Runt, 0,35 m stort.
A513, stolphål? Ovalt, 0,46 x 0,33 m stort.

A527, hård. Oval, 1,14 x 0,79 m stor. Enstaka skärvig sten och stänk av bränd lera i ytan.

A546, hård. Oval, 1,14 x 0,98 m stor. Skärvig sten.

A567, hård. Oval 0,86 x 0,61 m stor. Kol och skärvig sten i ytan.

A578, kulturlager. Rikligt med bränd lera i ytan.

Schakt 582. Längd 68 m, area 122 m².

A588, kulturlager? Skärvsten samt lite ben, sot och bränd lera i ytan.

A597, hård. Oval, 0,55 x 0,44 m stor. Kol och sot i ytan.

A613, hård. Oregelbunden form, 0,76 x 0,45 m stor. Skärvig sten och sot i ytan.

Anläggningen ligger i schaktkanten.

A625, avfallsgrop? Oregelbunden form, 3,20 x 1,29 m stor. Ben och bränd lera i ytan.

A641, hård. Oval, 0,98 x 0,67 m stor. Sot, kol och skärvig sten i ytan.

A656, tegelugn? Tydlig vägg av bränd lera mot söder. I övrigt brunrå lera.

Otydlig avgränsning mot A641.

A669, kulturlager. Brunrått med bränd lera och ben i ytan.

A677, kulturlager. Bränd lera och enstaka skärvig sten i ytan.

A692, kulturlager? Bränd lera i ytan. Anläggningen kan även vara dike använt i samband tegeltillverkning.

A703, tegelugn? Oregelbunden form, 1,45 x 0,78 m stor. Bitvis tydlig vägg av bränd lera (0,1 m tjock)

A710, tegelugn. Oregelbunden form, 1,59 x 0,54 m stor. Tydlig vägg av bränd lera.

